DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.07>

УДК 343.98

Н. В. Павлюк,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна,

ORCID: <https://0000-0001-8058-3071>

e-mail: nat.pavluk.np@gmail.com

РОЛЬ ВІДЕОФІКСАЦІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІДОЗРЮВАНИХ

У статті висвітлено проблеми отримання правдивих показань під час допиту за участю неповнолітніх підозрюваних. Розглянуто причини повідомлення цією категорією осіб неправдивих показань. Акцентовано увагу на вербальних та невербальних ознаках неправди в показаннях неповнолітніх допитуваних. Аргументовано доцільність обов'язкового застосування відеофіксації під час допитів неповнолітніх підозрюваних та внесення відповідних змін до норм КПК України, а саме: запропоновано пункт 5 ст. 224 викласти у такій редакції: «Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо-та/або відеозапис. Допит за участю неповнолітнього підозрюваного здійснюється з обов'язковим застосуванням відеозапису». Статтю 490 запропоновано доповнити вимогою такого змісту: «Під час допиту застосування відеозапису є обов'язковим».

Ключові слова: допит, застосування відеозапису, невербальні реакції, неповнолітній підозрюваний, неправда в показаннях.

Постановка наукової проблеми. Кожного року в Україні чимало неповнолітніх потрапляє у поле зору правозастосовних органів і стає учасниками кримінального судочинства.

Слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання вербальної криміналістично значущої інформації, є одним із основних елементів побудови системи доказів у кримінальному провадженні¹. Допит — це одна з важливих слідчих (розшукових) дій, складність якої, перш за все, полягає у переплетінні елементів психології й логіки, які у кінцевому результаті і визначають обрання тієї чи іншої тактики. Допит становить собою єдність логічного та психологічного аналізу, є процесом усвідомлення і оцінки одержаних показань та одночасно процесом визначення тактичної лінії його провадження².

Основною метою допиту є отримання від допитуваного неповнолітнього необхідних відомостей про подію злочину, характер й причини, що викликали злочинне діяння, а також умови, способи його здійснення. Особи, які не досягли повноліття, є особливими суб'єктами кримінально-процесуальних правовідносин. Проведення допитів

¹ Кочнева І. П. Техничко-криміналістическое обеспечение производства следственных действий : монография. Москва : Юрлитинформ, 2012. С. 153.

² Коновалова В. О. Вибрані твори. Харків : Апостіль, 2012. С. 203, 207.

неповнолітніх традиційно пов'язане з різного роду труднощами як процесуального, так й психологічного порядку¹.

У зв'язку з цим особливого значення набуває розроблення рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності проведення допиту неповнолітніх, які стали учасниками кримінального провадження, та отримання від них показань, що відповідають істині.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема допиту неповнолітніх знаходила відображення у роботах В. О. Коновалової, Д. М. Лосева, І. А. Макаренко, Ю. П. Міхальчук, О. М. Процюк, О. В. Стрельцової, С. В. Тетюєва, В. Ю. Шепітька² та інших дослідників. Наукові пошуки вказаних учених спрямовувалися на оптимізацію проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії за участю неповнолітніх осіб, однак існування нагальної потреби в удосконаленні слідчої діяльності вимагає розроблення нових рекомендацій.

Метою статті є висвітлення проблемних питань, що виникають під час допиту неповнолітніх підозрюваних, які стосуються повідомлення неправдивих показань, та надання пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з даними Генеральної прокуратури України, за період 2017 року неповнолітніми або за їх участю вчинено 1396 злочинів, з яких найвищі показники склали наступні категорії: 1039 — проти власності; 127 — проти життя та здоров'я особи; 113 — проти безпеки руху та експлуатації транспорту; 39 — у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення; 34 — проти громадського порядку та моральності. У 2018 році спостерігається зниження показників. Так, неповнолітніми особами вчинено 1058 злочинів, з яких: 697 — злочини проти

¹ Гнетова Л. В., Варлова А. О. Особенности допроса несовершеннолетних. *Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования*. 2018, Т. 1. № 7 (33). С. 112–113.

² Див., напр.: Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков : Консум, 1999. 157 с.; Лосев Д. М. Тактика допроса несовершеннолетних обвиняемых и подозреваемых : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.09. Москва, 1982. 17 с.; Макаренко И. А. Тактика допроса несовершеннолетнего обвиняемого : монография. Уфа, 2001. 140 с.; Михальчук Ю. П. Допрос несовершеннолетнего обвиняемого на предварительном следствии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.09. Краснодар, 2005. 22 с.; Процюк О. М. Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.; Стрельцова Е. В. Тактические и психологические основы допроса несовершеннолетних подозреваемых, обвиняемых : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.09. Саратов, 2007. 26 с.; Тетюев С. В. Использование педагогических и психологических знаний в производстве по уголовным делам с участием несовершеннолетних : монография. Москва : Юрлитинформ, 2009. 336 с.; Шепітько В. Ю. Допрос несовершеннолетних: психология и тактика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.09. Харьков, 1991. 24 с.

власності; 159 — злочини проти життя та здоров'я особи; 101 — злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту; 42 — злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення; 34 — злочини проти громадського порядку та моральності. За п'ять місяців поточного року зареєстровано 764 злочини, з них: 109 — злочини проти життя та здоров'я особи; 522 — злочини проти власності; 63 — злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту; 25 — злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини моральності¹. Виходячи з вищевикладеної інформації, «традиційними» злочинами, що вчиняються за участю неповнолітніх, є злочини проти власності; значна кількість випадків також пов'язана зі злочинами проти життя та здоров'я особи.

Варто вказати, що неповнолітнім, які вчиняють корисливо-насильницькі злочини, притаманна афективність, тобто тривалі та стійкі емоційні переживання, результатом яких є відповідні форми поведінки — підвищена вразливість, упертість, негативізм, замкнутість, емоційна нестійкість. У осіб зазначеної категорії наявна власна система норм: викривлені уявлення про волю, дружбу, благородство. Вони ґрунтуються у своїх твердженнях та вподобаннях на факторі корисності того, наскільки успішно інші неповнолітні здобувають засоби для виживання, алкогольні чи наркотичні речовини: дружбу й благородство оцінюють залежно від ступеня щедрості під час розподілу цих благ². Отже, подібні особливості психіки можуть стати причиною повідомлення неповнолітнім підозрюваним під час допиту неправдивих показань у формі самообмови або обмовлення інших осіб. Мотивами повідомлення неправдивої інформації, наслідком чого може стати самообмова, виступають: неправильне розуміння почуття товариськості; мотиви, що виникли під впливом прохань друзів; збереження свого авторитету серед однолітків тощо³. Не виключено, що намагання обмовити себе може бути продиктовано й корисливими спонуканнями. Окрім того, у підозрюваного яскраво виражена захисна домінанта, установка на приховування об'єктивної інформації. До слідчого він ставиться з упередженням й настороженістю. З метою ухилення від кримінальної відповідальності або зменшення своєї вини у протиправному діянні неповнолітній підозрюваний навмисне

¹ Статистичні дані. *Офіційний сайт Генеральної прокуратури України*. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення 16.06.2019).

² Рудик М. М. Психологічні особливості формування особистості та поведінки неповнолітнього корисливого злочинця. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 234–235.

³ Закатов А. А. Ложь и борьба с нею. Волгоград : Ниж.-Волж. кн. изд-во, 1984. 192 с.

намагається ввести правозастосовні органи в оману, використовуючи для цього різні способи надання неправдивих показань: заперечення причетності до злочину; невизнання очевидних фактів; перекручення фактів; використання неправдивого алібі тощо.

Ознаками неправди в показаннях неповнолітніх допитуваних можуть бути як вербальні, так й невербальні реакції. До вербальних можна віднести помітні зміни швидкості та гучності мови, бурмотіння, зміна тональності голосу та якості дихання, надмірна готовність до спілкування або підкреслена повага до особи допитувача; заяви про те, що неповнолітній почуває себе «хворобливо» тощо. Вербальний зміст відповідей на питання слід розглядати разом із спостереженням за невербальною поведінкою неповнолітнього. Головним є сприйняття змісту відповіді — замість пояснення подробиць неповнолітній робить загальні зауваження («Я не так зрозумів»); допитуваний намагається використовувати відповіді типу («Ви, мабуть, не повірите мені, але ...»); намагається ухилитися від відповідей («Я цього не пам'ятаю»); неповнолітній перериває запитання перш, ніж воно буде закінчено; допитуваний повторює запитання, намагаючись виграти час для роздумів. Спостерігаючи за невербальною поведінкою допитуваного, можна виявити групу ознак, що вказують на правдивість або неправдивість пояснень: фізіологічні реакції, пози, жести, міміка, пантоміма, артикуляція, сигнали зорового контакту. Однак вербальну та невербальну поведінку необхідно розглядати тільки в сукупності її проявів¹.

Основними жестами, які використовуються при обмані, є: відведення очей убік, дотики рук до обличчя, а також приховування рук. Жест «прикривання рота руками» може підказати про те, що неповнолітній говорить неправду. З віком цей жест стає все більше завуальованим, зводиться лише до торкання пальцем губ, тобто мозок дорослої людини посилає імпульси прикрити рот у спробі стримати слова неправди, як це робить підліток, але в останній момент рука відхиляється від рота і народжується інший жест «дотик до носа». Такий жест є не що інше, як удосконалений дорослий варіант того самого жесту прикривання рота рукою, який був присутній у підлітковому віці. Наступний жест — коли неповнолітній намагається кудись сховати руки. Він є протилежним жесту, коли долоні в особи відкриті, що говорить про щирість у спілкуванні. Це один з найменш помітних і водночас найбільш значимих невербальних сигналів². Безумовно, зазначені невербальні ознаки можуть мати виключно орієнтовний характер й не завжди достовірний, особливо у випадках спостереження під час допиту за неповнолітніми підозрюваними,

¹ Стрельцова Е. В. Тактические и психологические основы допроса несовершеннолетних подозреваемых, обвиняемых : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Саратов, 2007. С. 22–23.

² Бабій М. Ф. Генезис невербальних проявів обману у неповнолітніх. Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. праць РДГУ, 2016. Вип. 7. С. 22.

оскільки для даної вікової категорії характерними ознаками поведінки, наприклад, є сутулість й уникнення зорового контакту, що, у свою чергу, можна інтерпретувати як ознаку обману¹.

Наведене свідчить про доцільність застосування відеозапису під час допиту неповнолітнього підозрюваного для фіксації та подальшого аналізу не тільки вербальної інформації, але й невербальної поведінки допитуваного. Дана форма фіксації дозволяє досягти не тільки високої точності та повноти фіксації показань, вона допомагає допитувачу відстежувати особливості міміки, жестикуляції в сукупності їх проявів з передачею змісту показань, інтонаційних особливостей, емоційного забарвлення тощо. Відеозапис сприяє поліпшенню результатів цієї слідчої (розшукової) дії, підвищенню тактичних можливостей її проведення. Крім того, дає можливість більш об'єктивно оцінити результати допиту неповнолітніх підозрюваних².

Висновки. На нашу думку, існує необхідність в обов'язковій відеофіксації допитів за участю неповнолітніх. В умовах змагального кримінального процесу можливість перегляду сторонами кримінального провадження результатів відеозапису є невід'ємною частиною подальшої оцінки інформації, що виходить не тільки від самого неповнолітнього підозрюваного, а й про характер, умови проведення допиту. У зв'язку з вказаним пропонуємо закріпити законом обов'язкове застосування відеозйомки під час допиту неповнолітніх підозрюваних і внести відповідні зміни у формулювання статей КПК України. Пункт 5 статті 224 викласти у такій редакції: «Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо-та/або відеозапис. Допит за участю неповнолітнього підозрюваного здійснюється з обов'язковим застосуванням відеозапису». Статтю 490 доповнити положенням такого змісту: «Під час допиту застосування відеозапису є обов'язковим».

References

- Babii, M. F. (2016). *Henezys neverbalnykh proiaviv obmanu u nepovnolitnikh. Psykholohiia: realnist i perspektivy*. Rivne: RDHU. Vyp. 7. [in Ukrainian].
- Gnetova, L. V. & Varlova, A. O. (2018). *Osobennosti doprosa nesovershennoletnih. Innovatsionnaya ekonomika: perspektivy razvitiya i sovershenstvovaniya*. T. 1. № 7 (33). 112–117 [in Russian].
- Kochneva, I. P. (2012). *Tehniko-kriminalisticheskoe obespechenie proizvodstva sledstvennykh deystviy*. Moskva: Yurlitinform [in Russian].
- Konovalova, V. E. (1999). *Dopros: taktika i psihologiya*. Har'kov: Konsum [in Russian].

¹ Warner Todd C. Police Interrogation Training and Practices with Adult and Juvenile Suspects: A National Survey of Police Officers and Detectives : Dissertation Presented to the Graduate Faculty of the University of Virginia in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy. Department of Psychology. April 27th, 2015. URL: <https://libra2.lib.virginia.edu/downloads/v405s970b?> (дата звернення 19.06.2019).

² Стрельцова Е. В. Вказана праця. С. 24.

- Konovalova, V. O. (2012). *Vybrani tvory*. Kharkiv: Apostil [in Ukrainian].
- Losev, D. M. (1982). *Taktika doprosa nesovershennoletnih obvinyaemyih i podozrevaemyih*. Extended abstract of candidate's thesis. Moskva [in Russian].
- Makarenko, I. A. (2001). *Taktika doprosa nesovershennoletnego obvinyaemogo*. Ufa. Bashkir. gos. un-t [in Russian].
- Mihalchuk, Yu. P. (2005). *Dopros nesovershennoletnego obvinyaemogo na predvaritelnom sledstvii*. Extended abstract of candidate's thesis. Krasnodar [in Russian].
- Protsiuk, O. M. (2017). *Kryminalna protsesualna rehlementatsiia y taktyka dopytu nepovnlitnoho pidozriuvanoho*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
- Rudyk, M. M. (2015). *Psykhologichni osoblyvosti formuvannia osobystosti ta povedinky nepovnlitnoho koryslyvoho zlochyntsia. Yurydychna psykhologiiia*. № 2. 234–235 [in Ukrainian].
- Shepitko, V. Yu. (1991). *Dopros nesovershennoletnih: psihologiya i taktika*. Extended abstract of candidate's thesis. Har'kov [in Russian].
- Statystychni dani. Ofitsiyni sait Heneralnoi prokuratury Ukrainy. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&c=fo [in Ukrainian].
- Streltsova, E. V. (2007). *Takticheskie i psihologicheskie osnovyi doprosa nesovershennoletnih podozrevaemyih, obvinyaemyih*. Extended abstract of candidate's thesis. Saratov [in Russian].
- Tetyuev, S. V. (2009). *Ispolzovanie pedagogicheskikh i psihologicheskikh znaniy v proizvodstve po ugovnym delam s uchastiem nesovershennoletnih*. Moskva: Yurlitinform [in Russian].
- Warner Todd, C. (2015). *Police Interrogation Training and Practices with Adult and Juvenile Suspects: A National Survey of Police Officers and Detectives: Dissertation Presented to the Graduate Faculty of the University of Virginia in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy. Department of Psychology. April 27 th* URL: <https://libra2.lib.virginia.edu/downloads/v405s970b?>
- Zakatov, A. A. (1984). *Lozh i borba s neyu*. Volgograd. Nizh.-Volzh. kn. izd-vo [in Russian].

Н. В. Павлюк

РОЛЬ ВИДЕОФИКСАЦИИ ВО ВРЕМЯ ДОПРОСА С УЧАСТИЕМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО ПОДОЗРЕВАЕМОГО

В статье отражены проблемы получения правдивых показаний в ходе допроса с участием несовершеннолетних подозреваемых. Рассмотрены причины сообщения этой категорией лиц ложных показаний. Акцентируется внимание на вербальных и невербальных признаках лжи в показаниях несовершеннолетних допрашиваемых: изменения скорости и громкости речи, бормотание, изменение тональности голоса, отведение глаз в сторону, прикосновение рук к лицу, прятанье рук и т. п.

Аргументирована целесообразность обязательного применения видеофиксации во время допроса несовершеннолетних подозреваемых, поскольку данная форма фиксации позволяет достичь не только высокой точности и полноты фиксации показаний, она помогает допрашивающему отслеживать особенности мимики, жестикюляции в совокупности их проявлений с передачей содержания показаний, интонационных особенностей, эмоциональной окраски и т. п. Видеозапись способствует улучшению

результатов данного следственного (розыскного) действия, повышению тактических возможностей его проведения. Кроме того, дает возможность более объективно оценить результаты допроса несовершеннолетних подозреваемых.

Предложено внести соответствующие изменения в нормы УПК Украины, а именно: предлагается пункт 5 ст. 224 изложить в следующей редакции: «Во время допроса может применяться фотосъемка, аудио- и / или видеозапись. Допрос с участием несовершеннолетнего подозреваемого осуществляется с обязательным применением видеозаписи». Статью 490 необходимо дополнить требованием следующего содержания: «Во время допроса применение видеозаписи является обязательным».

Ключевые слова: допрос, применение видеозаписи, невербальные реакции, несовершеннолетний подозреваемый, ложь в показаниях.

N. Pavlyuk

THE ROLE OF VIDEO RECORDING DURING THE INTERROGATION OF A MINOR SUSPECT

The problems of taking truthful evidence during the interrogation of minors suspect are reflected in the article. The reasons to denounce false evidence by such category of persons are considered. Attention is focused on verbal and non-verbal signs of lies in the testimony of minor interrogated persons: changing the speed and volume of speech, murmuring, changing the tone of voice, looking away to the side, touching the face by hands, hiding hands, etc.

It is argued the feasibility of obligatory use of video recording during the interrogation of minors since such form of fixing makes it possible to obtain not only high precision and completeness of evidence representation but help the interrogator to follow the features of facial expression, gesticulation in conjunction with their manifestation with the contents of testimony representation, intonational features, emotional coloring and so on. The video recording facilitates the improving of results of this inquisitorial act, enhancing the tactical capabilities of its undertaking. Besides this it enable to make an objective assessment of the interrogation of minors suspect.

It is invited to make the necessary changes in CPC of Ukraine, namely: item 5 Article 224 should be amended to read «During the interrogation photo, audio or/and video recording can be used. The interrogation with the participation of minor suspect is carried out with obligatory video recording». The Article 490 should be added the requirement as follows: «During the interrogation the use of video recording is obligatory».

Key words: the interrogation, the use of video recording, non-verbal reaction, a minor suspect, lying in the statements.

Надійшла до редакції 12.10.2019